

SOCIÁLNÍ A HOSPODÁŘSKÉ DĚJINY

*Ausbildung und Verbreitung
des Lehnswesens im Reich und Italien
im 12. und 13. Jahrhundert,*ed. Karl-Heinz SPIESS, Jan Thorbecke
Verlag, Sigmaringen 2013
(= Vorträge und Forschungen 76)

371 s., ISBN 978-3-7995-6876-0

Tradiční podoba lenního systému jako obecného modelu a nástroje, jenž zásadním způsobem promlouval do sociálních vztahů a „politických procesů“ raného a zejména vrcholného středověku, se v posledních dvou desetiletích doslova otráslá v základech. Průlomovou prací Susan Reynoldsové, která konvenční pojetí (*gesichertes Handbuchwissen*) označila za novověkou interpretaci založenou na výkladu lombardské větve lenního práva a literatury zrcadel, přirovnává jeden z autorů sborníku k Charlesi de Gaullovi, jenž sice prohrával jednotlivé bitvy, vyhrál však celou válku.

Anotovaná publikace, jejíž kontury se začaly rýsovat na jarním zasedání *Konstanzer Arbeitskreis* roku 2011, v mnoha ohledech navazuje na závěry vzešlé z mnichovské konference, pořádané již roku 2008 (viz SMB 4, 2012, s. 308–310). Obsah tematicky sevřeného díla rozptyluje veškeré pochybnosti editora Karl-Heinze Spieße, který konferenci připravoval s mírnými obavami, aby se závěry obou počinů nepřekrývaly. Spíše lze mluvit o přínosném doplnění mezinárodní diskuze, v jejímž rámci je přehodnocován jeden z domnělých pilířů mediivistického bádání. Místo bezhlavého zatracování tradičního konceptu a pokusu nahradit jej jinou podpůrnou konstrukcí se autoři sympaticky vydali cestou uvážlivé reflexe pramenů, jež nazírají mimo jiné optikou pečlivé sémantické analýzy. Tu již před více než dvěma desetiletími požadovala Susan Reynoldsová, jejíž přelomová práce se však rovněž stala předmětem kritických úvah.

Stefan Weinfurter si položil otázku, zda papežové v 11. a 12. století využívali lenních vazeb jako nástroje, kterým vyjadřovali vlastní mocenské postavení. Došel k závěru, že již koncept *plenitudo potestatis* stavěl papežství nad císařství a lenní terminologii v papežských listinách chápe autor spíše jako reakci na soudobé proměny v politiko-právním řádu. Gerhard Dilcher se věnuje lombardskému lennímu právu a jeho vývoji. Z jeho

právněhistoricky zaměřené studie vysvítá, že tzv. *Libri Feudorum* vznikaly ve třech fázích. Poslední fázi, probíhající asi od roku 1200, charakterizuje systematické včleňování lenního systému do profesionalizující se právní vědy. Není bez zajímavosti zmínit, že v lombardském právu se neobejde institut *homagia* a z lenní hierarchie zde od Wormského konkordátu (1122) mizí duchovní knížata. Stejný autor navazuje krátkou interpretací tympanonu veronské basiliky San Zeno a slavných Lorenzettihofresek v Sieně, jež vykládá jako vizualizaci politického prostoru, ve kterém se střetávala šlechta s rytířstvem a městskou komunou. Christoph Dartmann, jenž se následně zaměřil na lenní vztahy v komunální politice Itálie 11. a 12. století, upozorňuje, že udělení v leno představuje pouze jednu z mnoha a ne nutně centrální formu držby či zástavy majetku, zároveň však vysvětluje vznik lenních a vazalských vztahů také potřebou získat vojenské zdroje.

Roman Deutinger čtenáře zavádí na německou půdu (*Regnum Teutonicum*). Věnuje se otázce předpokládané centrálně řízené reformy Říše v době vlády Štaufů, jež vedla k proměně vévodského úřadu v leno. Zcela jasně však ukázal, že jde spíše o proces, který souvisí s profesionalizací a racionalizací práva. Na interpretaci proslulé listiny, jíž Fridrich I. Barbarossa dne 13. dubna 1180 v Gelnhausenu Jindřichovi Lvovi odňal jeho lena, Deutinger velmi pregnantně ukázal, jak pečlivá interpretace textu listiny při zohlednění všech dalších známých faktů dokáže otrást i písemností tradičně pokládanou za jeden z důkazních pilířů centrálního významu lenního systému pro dobu vrcholného středověku. Brigitte Kasten se následně zaměřila především na slovní a textovou sémantiku termínů *feuda*, *beneficia* a *precaria*. Ve svém příspěvku zdůrazňuje kontinuitu forem zástavy a převodu majetku mezi raným a vrcholným středověkem.

Jürgen Dendorfer řeší „politické procesy“ na konci 12. století. Dochází k závěru, že ani v případě procesu Fridricha Barbarossy s Jindřichem Lvem nelze mluvit o zásadním vlivu lenního systému na jeho průběh, potažmo na uspořádání římskoněmecké říše. Tím se staví mimo jiné proti interpretaci Sigrid Hauserové, jež se ve své disertaci věnovala štaufské lenní politice. Dendorfer rovněž řeší dva procesy z českého prostředí. Ani v případě sesazení knížete Soběslava v roce 1177/1178, ani později roku 1193, kdy se vlády musel vzdát Přemysl Otakar I., však oprávněně nevidí důvod, proč vykládat události v rámci lenních vztahů.

Rudolf Schieffer navazuje empirickým příspěvkem k lennímu systému jako sociální praxi, již zkoumá na základě edičně nověji zpřístupněných

listin ze tří významných oblastí středověkého světa: celé štaufské říše po roce 1212, Sicilského království po roce 1195 a Jeruzalémského království. Podle autora nebyla lenní soustava nijak pevně ukotveným systémem, v Jeruzalémském království zároveň terminologii lenního systému vůbec nenachází. Toto překvapivé zjištění může vést k relativizaci role lenní struktury jako institucionálního prvku v periferním prostředí na hranici s islámem, kde jsou tyto vazby tradičně považovány za velmi silné.

Na pole právních dějin se vrací Heiner Lück, který v bohatě dokladovaném příspěvku zkoumá genezi, charakter a strukturu lenního práva v Saském zrcadle Eike z Reggowa. Autor připomíná, že se prozatím překvapivě nepodařilo prokázat míru a způsob ovlivnění tohoto práva lombardským lenním právem, lze tedy snad uvažovat o autochtonním vývoji.

Steffen Patzold využil k posílení role lenního systému a vazaloty svědectví narativních pramenů ze 12. a 13. století. Z jeho interpretace velmi pečlivě vybraných případů z Steterburge, Ottobeurenu a Henegavska vysvítá, že lenní systém nelze posuzovat odděleně od jiných způsobů držby, nájmu či převodu majetkových práv k pozemkové držbě. Autor zároveň upozorňuje, že právě v době, již Ganshof ve svém klasickém díle považoval za úpadkové období, patřil lenní systém k důležitým prvkům symbolické i sociální komunikace, upevňující personální vazby středověké společnosti. Sborník uzavírá příspěvek Kurta Andermanna, jenž se věnuje struktuře a funkci lenního systému v prostředí knížat, hrabat, pánů a prelátů. Nijak nepřekvapuje, že nejstarší doklady nalézá v listinách církevní provenience. V bohatě dokumentované studii zjišťuje, že rovněž na úrovni teritorií byl lenní systém nezanedbatelnou veličinou, ovšem pouze jednou z mnoha.

Obsahově velmi bohatý a inspirativní sborník dává tušit, že k lennímu systému ještě ani zdaleka nebylo vyřčeno poslední slovo. Řada příspěvků však jednoznačně ukázala, že k přesnějšímu výkladu sociální reality středověku vede pouze pečlivé studium pramenů a co neširší kontextualizace každé jednotlivé pramenné výpovědi. Jako přínosná se jeví rovněž cesta podrobných regionálních sond a komparace prostředí s odlišnou právní tradicí a rozdílným historickým vývojem. K opatrnosti naopak nabádá okolnost, že na přelomu 12. a 13. století se teprve začíná prosazovat písemná forma komunikace, jež ale nutně nemusí zanechávat stopy v pramenech. Původní otázka, již si před více než padesáti lety položil François-Louis Ganshof, zůstává nicméně stále aktuální: Co je lenní systém?

JIŘÍ KNAP

Milosrdenství ve středověkých městech,
ed. Kateřina JÍŠOVÁ, Praha 2013

(= Documenta Pragensia,
Supplementa IV)

191 s., ISBN 978-80-86852-47-8, 978-80-87271-72-8

Publikace vzešla ze stejnojmenného kolokvia zprostředkovává vzhled do bádání nad tématem milosrdenství spojeného s městskými komunitami nejen u nás, ale také v Polsku a na Slovensku. Ačkoli svazek nemohl tak komplexní a mnoho-
vrstevnatý fenomén v těchto třech sousedících zemích obsáhnout v celistvosti, přináší pro zainteresované čtenáře a čtenářky vedle vlastních textů-sond, inspirativních jak s ohledem na prezentované výsledky, tak na použitou metodologii, rovněž i vítané odkazy na relevantní literaturu.

Slovenské bádání je ve svazku reprezentováno dvěma jmény: Katarínou Nádaskou, jež v této souvislosti pojednala o svaté Alžbětě Durynské v širším kontextu dějin středověké religiozity, a Jána Lukačky, který svůj příspěvek sice pojmenoval obecněji, ale jedná se o přehled dějin špitálů na území dnešního Slovenska, a to bez přílišného důrazu na interpretaci a s omezenými citacemi využitelné literatury. Autor pomínul např. velmi přínosnou sumarizující studii na identické téma (*Hospitals in Medieval and Early Modern Hungary*), kterou před několika lety publikovaly Judit Majorossy a Katalin Szende. Tyto autorky dospěly mimo jiné k závěru, že středověké špitály v Uherském království je možné považovat spíše za průvodní jev urbánního vývoje než za projev soukromé či obecní charity.

Polské prostředí je ve svazku zastoupeno reprezentativněji, především ale texty vycházejícími z dlouhodobého systematického studia. Platí to jak pro příspěvek Marka Sloña o změnách v projevech pozdně středověké dobročinnosti, založený na výzkumu špitálů ve středověké Vratislavi, tak pro rozsáhlejší analýzu Ewy Wólkiewicz, v níž jsou strukturovány formy dobročinnosti ve středověkých slezských městech. Tato cenná studie vychází z autorčiných výzkumů zaměřených na daný geografický region; před nedávnem publikovaná monografie *Kościół i jego wierni. Struktury kościelne i formy pobożności w średniowiecznej Nysie* může být i díky své propracované klasifikaci a závěrům shrnujícím vývoj dobročinnosti v pozdním středověku přínosná jako inspirace pro podobně koncipované domácí analýzy. Na případy charitativních aktivit zbožných žen z nejvyšších pater středověké střední Evropy (sv. Anežku, sv. Alžbětu, sv. Kingu, sv. Hedviku, blahoslavenou Salomeu a Annu Slezskou/Lehnickou), které tyto